

A kommunikációs tér filozófiája

András Ferenc

A doktori értekezés tézisei

**Tézisek; az értekezés újszerűsége; a továbbgondolás lehetőségei; a témában
megjelent publikációk**

Témavezetők: Boros János, Bagi Zsolt

**Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Filozófia Doktori Iskola**

2010

Bevezetés

A kommunikációs tér filozófiája felfogásom szerint Donald Davidson válasza a kortárs analitikus filozófia talán legerőteljesebb szkeptikus kihívására. Ezt a szkeptikus kihívást Saul Kripke egy paradoxon formájában fogalmazta meg. Megfogalmazásának ihletője Wittgenstein *Filozófiai vizsgálódások* című művének a – kripkei olvasat szerint – központi problémája: „[H]a minden cselekvésmódot összhangba lehet hozni a szabállyal, akkor szembe is lehet vele állítani. Ezért itt sem összhangról, sem pedig ellentmondásról nem beszélhetnénk.”¹ Ennek közvetlen következményeként: „Minden értelmezés az értelmezettel együtt a levegőben lóg; nem szolgálhat az értelmezett támaszául. Az értelmezések önmagukban nem határozzák meg a jelentést,”² vagyis a jelentés eszméje egyszerűen „köddé válik”.

A wittgensteini sorokból leszűrte, Kripke által kifejtett paradoxon azt fejezi ki, hogy a legszélesebb értelemben vett nyelvi jelentés számára nem lehetséges racionális alapot biztosítani. Vagyis az értelem és az ésszerűség otthonának tekintett nyelv gyökerei végül is egy ésszerűtlen, értelmetlen, homályos szférából erednek – habár bizonyosság és világos jelentés, a kiteljesedett paradoxon következményeképp, természetesen még erről az állításról sem szerezhető.

Dolgozatom központi tézise az, hogy a Kripke-féle wittgensteiniánus paradoxon csak a nyelv egy bizonyos működési modellje mellett hatásos és romboló, igaz, akkor kétség kívül hatásos és romboló. Amellett fogok érvelni, hogy a paradoxon feloldása akkor és csak akkor lehetséges, ha megadható a nyelv működésének egy olyan modellje, amely a nyelvhasználat egyéni és társas jegyeit összehangolva képes kezelni. Álláspontom szerint Davidson filozófiájának a kommunikációs térről szóló része egy ilyen modellt kínál. Dolgozatom célja a davidsoni irányvonal szerkezetének feltárása, a kripkei kihívásra adott válasz explicitté tétele, a következő főbb lépésekben:

- Részletesen ismertetem a Kripke-féle wittgensteiniánus paradoxont és az abban kifejeződő szkepszis következményeit.
- Feltárom azt a problémátörténeti kontextust, amelyre a szkeptikus, valamint a davidsoni érvelés közvetlenül visszavezethető.

¹ Wittgenstein, Ludwig, *Filozófiai vizsgálódások*, Budapest, Atlantisz, 1992. 124. ford.: Neumer Katalin.

² U.o. §198.

- Elsősorban Davidson munkáira illetve a Davidsonra írt kritikákra támaszkodva bemutatom a davidsoni filozófia paradoxonra vonatkozó összefüggéseit, megfogalmazom a szkeptikus kihívásra adott választát.

Davidson megoldását folyamatosan összevetem az alternatív válaszadási kísérletekkel, világossá téve azokat a pontokat, amelyek miatt, álláspontom szerint, a davidsoni válasz értékelhető a leginkább elfogadható válasznak. Végül konklúzióként arra az eredményre jutok, hogy ha a paradoxont elhelyezzük a Davidson által rajzolt kommunikációs térbe, akkor nem a jelentés eszméje az, ami „köddé válik”, hanem a paradoxonban megnyilvánuló állításról mutatható meg, hogy az alapjait biztosító elköteleződéseit jogosulatlanok.

I. Tézisek

1. A Kripke-féle wittgensteiniánus jelentés-szkepticizmus és annak feloldási kísérlete visszavezethető A) és B) közötti dilemmára:

A) Ha lehetséges, hogy a jelentést egy a nyelvhasználaton kívülről érkező, újonnan felbukkanó tény határozza meg, akkor jogosan állítható, hogy a nyelvhasználó közösség egésze tévedésben van.

B) Ha a jelentést nem határozhatja meg semmiféle olyan tény, amely a nyelvhasználó közösség hozzáférésein kívül áll, akkor nincs jogosultsági alap annak tételezésére, hogy a nyelvhasználó közösség egésze tévedésben van.

2. A Kripke-féle wittgensteiniánus jelentés-szkepticizmus feloldása annyiban lehetséges, amennyiben a B) melletti érvelés sikeresnek értékelhető.

2.1. A jelentés-meghatározó tények nem foghatók fel a nyelvhasználó közösségen kívüli igazságfeltételekként.

2.2. A jelentés-meghatározó tények a nyelvhasználati szabályokból eredeztethetők.

2.3. A szabályok jelentés-meghatározó szereposztása visszavezethető arra a módszerre, amelyet Kant alkalmazott hume-i szkepticizmus kivédésekor.

2.4. A Kripke-féle wittgensteiniánus jelentés-szkepticizmus feloldása csakis a nyelvhasználati szabályok keretei közt lehetséges.

3. A nyelvhasználati szabályok nem azonosak a konvenciókkal, azaz van olyan nyelvhasználati szabály, amely eltér a konvencióktól.

3.1. A társas nyelvhasználat konvencióira épülő jelentés-meghatározás nem kielégítő, mert nem nyújt magyarázatot a konvencióktól eltérő egyéni, de mások számára megérthető, azaz nem privát jelentésekre.

3.2. Mivel a bizonyíthatóságra épülő jelentés-meghatározás elválaszthatatlan a konvencióktól, ezért ez sem kielégítő.

3.3. A Kripke-féle wittgensteiniánus jelentés-szkepticizmus feloldása csakis a nyelv működésének egy olyan modelljében lehetséges, ahol a nyelvhasználat egyéni és társas jegyei összehangolva kezelhetők.

4. Davidson filozófiájának triangulációs modelljéből rekonstruálható egy olyan nyelvhasználati modell, amelyben az egyéni és a társas jegyek egyaránt kezelhetők.

4.1. Az egyéni nyelvhasználat nem jelent szükségképpen privát használatot.

4.2. A kommunikációs tér struktúrájában az egyéni nyelvhasználat érthetősége annak igazolását nyújtja, hogy az *első személy* önálló szerepe nem küszöbölhető ki, azaz a szerep nem redukálható a *második személyre*.

4.3. Mivel a nyelvhasználat kizárólag partikuláris szituációkban nyilvánulhat meg, ezért a korábbi nyelvhasználati konvenciók kizárólag a kommunikációs szituáció résztvevőinek interpretációiban jelenhet meg. Ez a fordulat explicitté tehető a „mit jelent?” kérdésnek a „mit kell egy beszélőnek tudnia, hogy megértesse magát?” kérdésre való cseréjéből.

4.4. A nyelvhasználatnak nincsen egy egyetemesen érvényes, kitüntetett tér-idő pillanata, de minden nyelvhasználat szükségképpen oksági-történeti láncba való beágyazottságát tételez.

4.5. Nem azért van megértés, mert a kommunikáló felek egyazon nyelvi normát követnek, hanem azért lehetséges a norma követése, mert van előzetes, egyéni megértés. Előbb van a megértés és megértetés személyes intenciója, és erre épülhet a nyelvhasználat társadalmi normája.

5. A davidsoni modellben a szkeptikus érv szükségszerűen összekapcsolódik a kommunikáció lehetőségének tagadásával.

5.1. A szkeptikus modellben a jelentést a kommunikációs közösség egésze sohasem képes teljesen meghatározni, mert mindig lehetséges olyan jelentés-meghatározó tény, amiről senki sem tud; azaz sohasem áll rendelkezésre a jelentés meghatározásának elégséges feltétele.

5.2. A kommunikáció elengedhetetlen feltétele a jelentéstulajdonítás aktusa.

5.3. A jelentéstulajdonítás elengedhetetlen feltétele, hogy a résztvevők számára az adott szituációban hozzáférhető legyen a jelentés meghatározásának szükséges és elégséges feltétele.

5.4. A szkeptikus modellben a jelentéstulajdonítás bizonytalansága a kommunikáció bizonytalanságát eredményezi: minél nagyobb mértékben fogadjuk el a jelentés meghatározhatatlanságának tézisé, annál kevésbé vagyunk képesek bármit is másokkal érthetően közölni.

5.5. A kommunikációs tér megléte egy olyan *tény*, ahonnan elindulva kifejtethető a jelentés-meghatározás Davidson által rögzített módja.

II. Az értekezés újszerűsége

1. A davidsoni filozófia összefüggéseinek feltárása a Kripke-féle wittgensteiniánus jelentés-szkepticizmus vonatkozásában.

2. Probléma, problémátörténeti kontextus feltárása.

2.1. A szkeptikus kontextus párhuzamai és szembeállításai.

2.1.1. Hume – Kant.

2.1.2. Hume szkepticizmusa – szabálykövető szkepticizmus.

2.1.3. Quine-féle fordítás meghatározatlansága – szabálykövető szkepticizmus.

2.1.4. Skolem-Löwenheim-paradoxon – szabálykövető szkepticizmus.

2.1.5. Radikális fordítás – radikális interpretáció.

2.2. A megoldási kísérletek párhuzamai és szembeállításai.

2.2.1. Tarski-féle formális bizonyítás – társas nyelvhasználatra alapozó jelentés-meghatározás.

2.2.2. Kant – kései Wittgenstein.

2.2.3. Kant – Davidson.

3. Davidsoniánus válasz megfogalmazása a szkeptikus kihívásra.

3.1. Davidson megoldásának közvetlen tarskiánus előzménye.

3.2. A jelentéstulajdonítás és a kommunikáció lehetőségének összefüggései.

3.3. Performatív ellentmondások megjelenése.

3.4. A referencia rögzítésén túlmutató nehézségek feltárása.

3.4.1. A hasonlósági minták szerepe.

3.4.2. A kommunikációs tér és a metanyelv szerepének összefüggései.

3.5. A Davidson-Dummett vita szerepének, illetve jelentőségének bemutatása a szkeptikus kihívással szembeni kommunikációs modell megrajzolása során.

III. A továbbgondolás lehetőségének főbb irányvonalai

1. A szkeptikus problémátörténet tágabb kontextusának feltárása.

2. Kortárs megoldások összevetése a davidsoni olvasattal. Különösen:

2.1. Kripke megoldása, ami nem azonos a Kripke-féle Wittgenstein megoldással.

2.2. Putnam megoldása.

3. A Davidson filozófiájából felépített kommunikációs tér intencionális szerkezetének feltárása.

3.1. Grice nyomán.

3.2. A davidsoni megoldás transzcendentális hátterének feltárása.

3.3. Kontinentális kísérlet: Apel transzcendentális szemiotikája.

3.4. Habermas analitikus kritikája.

IV. A témában megjelent publikációk

- „Zsuzsanna Kondor, Embedded Thinking, Multimedia and the New Rationality”, *Információs Társadalom*, 2008. 4. sz. (recenzió)
- 'A tér mint kommunikációs színhely', *Világosság*, 2007/9, 63-71.
- Space as a Scene of Communication, *Mobile Studies, Paradigms and Perspectives*, Kristóf Nyíri (ed.), Vienna, Passagen Verlag, 2007. 91-100.
- 'A tér mint kommunikációs színhely', *Mobiltársadalomkutatás, Paradigmák – Perspektívák*, Nyíri Kristóf (szerk.), Budapest, MTA-T-Mobile, 2007. 83-91.
- 'A hagyomány paradoxona', *Világosság*, 2006/3. 3-7.
- Karl Americs (ed.), *German Idealism*, Passim VII. 1. 2005, 123-127. (recenzió)
- 'A hagyomány paradoxona', *Képszemantika, hagyomány, mobilkommunikáció, Tanulmányok Nyíri Kristóf filozófiájáról*, Boros János – András Ferenc (szerk.) Pécs, Brambauer, 2005. 127-135.
- 'A metafizikától a metafilozófiáig', *Pro Philosophia Füzetek*, 41., Veszprém, 2005. 157-164.
- 'Davidson kommunikációs fordulata', *Igazság és kommunikáció, Tanulmányok Donald Davidson filozófiájáról*, Boros János (szerk.), Pécs, Brambauer, 2004. 27-39.